

Medya, Düşünce Özgürlüğü ve İnsan Hakları

Harun Tepe

Düşünce özgürlüğü ülkemizde son yıllarda sıkça dile getirilen taleplerden. Düşünce özgürlüğünün yokluğundan ya da kısıtlandığından söz edildiğini işitiyoruz sıklıkla. Basın yayın kuruluşları, siyasal partiler, sivil toplum örgütleri, yazarlar bu sorunla en sık karşılaşanlar ve sorunu dile getirenler. Yazarlar, çizerler, yayın kuruluşları yönetici ve çalışanları bu konudaki sıkıntıları en fazla yaşayan kişiler. Cezalarla karşı karşıya gelen, kimi zaman yaşamlarını yitiren de onlar. Ne var ki ülkemizde düşünce özgürlüğünün sınırlandırılmasının yol açtığı sıkıntılar yalnız onları ilgilendirmiyor, sıkıntıyı tüm ülke insanları, hatta tüm insanlık paylaşmak zorunda kalıyor. Dile getirilemeyen her yeni düşünce, her yeni bilgi eksikliğinin sonuçları, yalnız dile getirenleri, -ya da dile getiremeyenleri- değil, hepimizi, tüm insanları ilgilendiriyor. Sonuçta o bilgiyle ya da düşünceye aydınlatılabilecek sorunlar aydınlatılamıyor, sorunlar çözilemiyor, o sorunun sıkıntısını çekenler de sıkıntı çekmeyi sürdürüyor. Bu sıkıntılardan etkilenenler de düşüncelerini açıklayamayan ya da açıkladıkları için cezalandırılanlar değil yalnızca-hatta genellikle onlar da değil.

Başka bir sorun da "düşünce özgürlüğü" taleplerinin içeriğiyle ilgili. Çünkü bu taleplerle dile getirilenlere bakıldığında, her düşünce özgürlüğü talebinin düşünce özgürlüğüyle pek ilgisi olmadığını görüyoruz. "Düşünce özgürlüğü" tartışmalarında tartışmanın odağında "düşünce"den, düşüncenin ne olduğu sorusun-

dan çok "özgürlük" yer alıyor, ama özgürlük de genellikle kişiye ilişkin bir talep olarak ele alınıp, "özgürlük"ten de çoğu zaman engellenmeme, serbestlik, her istediğini söyleyip yazabilme anlaşıyor. "Düşünce özgürlüğü" ifadesini oluşturan ikinci sözcük, "düşünce" sözcüğü ise pek sorgulanmıyor, onunla neyin kast edildiği sorulmuyor. Neyin düşünce sınırları içinde yer aldığı, neyin bir düşünce sayılıp neyin sayılamayacağı bilinmiyor, sorulmuyor. Esasen böyle bir sorunun olduğunu ya da sorunun böyle bir yanının olduğunu da pek farkında değiliz sanki. Öte yandan, düşünce özgürlüğü tartışıldığında da, o yalnızca bir "sınır koyma sorunu" olarak görülüyor. Sınır koyulması söz konusu olan şeyin niteliği, yani düşüncenin ne olduğu ya da neyin bir düşünce olduğu neyin olmadığı ise hep tartışmaların dışında kalıyor. Böyle olunca doğal olarak olması gereken şeyler olmuyor, hatta beklenen tam tersi şeyler oluyor. Düşünce özgürlüğü talebi olarak ortaya çıkan bir istek, özgür bir düşünce ürünü olmayabiliyor, hatta özgür düşüncenin ortaya çıkmasını güçleştiren bir siyasal düzen talebi olabiliyor. Bunun sonucu olarak, düşünce özgürlüğü talebi olarak dile getirilen bir talep de, insan haklarına aykırı, insan haklarına zarar veren bir nitelik taşıyabiliyor. Bir temel hak, insan haklarından olan düşünceyi ifade etme hakkı, bu hakkın kullanılmasına belirli bir yerde dokunulmaması talebi olan düşünce özgürlüğünün insan haklarına güya zarar vermesi de böylece müm-

kün olabiliyor. Kavramlar açık olmayınca, kavramlaştırma olandan yola çıkarak yapılmayınca bu türden garipliklerle karşılaşılabilir. Günümüz Türkiye'si bu türden garipliklerin bolca bulunabildiği bir yer ne yazık ki.

Sorun ülkemiz için yakıcı bir önem taşısa da, kuşkusuz yalnızca ülkemizin karşı karşıya olduğu bir sorun değil. Sorunun aydınlatılması da öncelikle insan hakları, düşünce özgürlüğü kavramlarının açık hale getirilmesine, uygun bir biçimde kavramlaştırılmalarına bağlı. Bu yapılmayınca yukarıda kısaca değinildiği gibi bir temel hak olan düşünceyi ifade etme hakkını dile getiren ve "düşünce özgürlüğü" diye adlandırılan talep, diğer temel haklarla çatışabiliyor. Bu nedenle öncelikle bu iki temel kavram üzerinde durup, daha sonra medyanın insan haklarıyla, daha özel olarak da insan haklarından biri olan "düşünceyi ifade etme hakkı"yla ilişkisi üzerinde durmak gerekiyor.

Nedir düşünce özgürlüğü? Düşünceyi ifade etme hakkı neden bir temel hak, bir insan hakkıdır? Bir temel hak ya da insan hakkı nedir?

I. Bir Temel Hak: Düşünce Özgürlüğü Hakkı

Sanırım öncelikle "düşünce özgürlüğü"nin ne olup ne olmadığının açıklığa kavuşturulması gerekiyor. Bununla kastedilen şey düşüncenin kendisinin ya da düşünceyi ortaya koyan kişinin "kafasının" özgür olup olmaması değil genellikle. "Özgür düşünce nedir?" ya da "Hangi düşünceler özgür bir düşünmenin ürünüdür?" soruları pek sorulan sorular değil. Bunun nedeni, yukarıda da söylendiği gibi, bu türden tartışmalarda "düşünce"nin niteliği üzerinde hemen hemen hiç durulmaması. Postmodernizm gibi yaygın kimi felsefi yaklaşımların da etkisiyle her türlü düşüncenin, inancın, görüşün nite-

lik ve değerce birbirinden farksız olduğunun düşünülmesi. Böyle olunca ortaya konanın bir düşünce olup olmadığı, bir düşünceyse, o düşüncenin bilgiye mi yoksa inançlara mı dayandığı, onun bilgiyle temellendirilip temellendirilemeyeceği de bir önem taşıyor. Buna pek dikkat edilmiyor. "Düşünce nedir?" ya da "bir düşünce nedir?" sorusu pek sorulmuyor.

"Düşünce özgürlüğü"nden anlaşılan kişilerin kendi başlarına düşünmelerine bir sınır konması değil şüphesiz. Zaten bu türden düşünmenin sınırlandırılmasının da söz konusu olamayacağı, açıklanmadıkça düşünmenin sınırlandırılmasından da söz edilemeyeceği açık. "Düşünce özgürlüğü"yle talep edilen şey, düşüncelerin açıklanmasına dokunulmaması ya da bir düşüncesini açıkladığı için, kişinin diğer haklarına zarar verilmemesidir. Kısaca talep edilen şey "düşünce özgürlüğü hakkı", kişilerin kendi düşüncelerini açıklamalarının engellenmemesi, açıkladıklarında ise başka temel haklarına ve diğer haklarına zarar verilmemesidir. Kişinin bir temel hakkını kullanmasının sağlanmasıdır, kullandığında başına bir iş gelmemesidir. Eğer belirli bir ülkede kişiler bu haktan yararlanabiliyorsa, kişilerin düşüncelerini açıklama hakkı hukuksal güvence altına alınmışsa ve oluşturulan kurum veya kuruluşlarla bu güvence gerektiğinde işletilebilecek durumdaysa, o ülkede düşünce özgürlüğü var demektir. Buradan da anlaşılabilir gibi, bu türden haklar söz konusu olunca, özgürlük ve hak kavramsal olarak aynı şey olmalarına karşın, aynı şeyin iki farklı açıdan dile getirilmeleridir. "Bir şeye 'hak' dediğimizde, onun korunması gerektiğini vurguluyoruz ya da korunmasını talep ediyoruz; ona 'özgürlük' dediğimizde ise, onun hukuksal güvence altında olduğunu vurguluyoruz, ya da belirli bir ülkede ki-

şilerin söz konusu haktan yararlanabildiğini ifade ediyoruz. Kişinin bu tür temel haklarının fiilen korunduğu yerde - yani ilgili yasaların uygulandığı, dolayısıyla bir kişinin hakları, onlara zarar verebilecek olanlarca zarar görmediği; ya da bu hakları çiğneme girişimleri karşısında kişilerin yasalarla korunduğu yerde - işte orada (böyle ülkelerde) bu hakları karşılayan özgürlükler vardır¹.

Kuçuradi'nin bu açıklamalarında da açıkça görüldüğü gibi, özgürlüklerin-doğal olarak bu anlamda özgürlüklerin-taşıyıcıları kişiler değil, ülkelerdir. Kişilerin hakları vardır ya da hakların taşıyıcısı kişilerdir. Bu nedenle "düşünce özgürlüğü" kişiler açısından dile getirildiğinde bir "düşüncelerini açıklama hakkı", "düşünce özgürlüğü hakkı"dır; kişilerin bu haklarının korunduğu yerde, yani "kamu düzeninin, orada yaşayan bütün kişilere (yurttaş olsun olmasın), insan türüne özgü bir olanağın gerçekleşip gelişmesine götüren insansal etkinlikleri gerçekleştirebilme koşullarını" sağladığı yerde, o ülkede, söz konusu özgürlük, yani düşünce özgürlüğü (Kuçuradi, a.g.y., s. 24) var demektir.

Öte yandan "düşünce özgürlüğü"yle ilgili sorunlar, her düşünce açıklanmasında yaşanmıyor, ancak kişiler egemen düşüncelerle çatışan, en azından onlara ters düşen kimi düşünceleri dile getirdiklerinde yaşanıyor. Aslında "düşünce özgürlüğü hakkı"nın getirdiği talep "herkesin egemen fikirlere ne kadar aykırı olursa olsun, yeni fikirler ve bilgiler getirme hakkına sahip" olmasıdır. "Düşünce özgürlüğü" ise bu hakkın yasal güvence altına alındığını, yani "böyle bir fikir veya bilgi getiren bir kişiye hiç kimsenin - onun üst makamlarının, herhangi bir

devlet organının, yargıçların, polisin, vb.- 'dokunmayacağını', başka bir deyişle mevcut ya da geçerli olanlara ne kadar aykırı olursa olsun ve niteliği veya içeriği ne olursa olsun yeni bir fikir veya bilgi getirdiği için, onun başka haklarına zarar verilmeyeceği güvencesini" (Kuçuradi, a.g.y., s. 25) dile getirmektedir.

Bu kavramlaştırmada öne çıkan şey, mevcut ya da geçerli olana ne kadar ters olursa olsun, her kişinin düşüncesini dile getirmeye hakkı olduğu, bunun bir temel hak olduğudur. Buradaki her kısıtlama ya da bu tür bir düşünce ortaya koyduğu için kişinin diğer haklarına zarar verilmemesi, bu temel hakkın ortadan kaldırılması, o ülkede düşünce özgürlüğünün olmaması anlamına gelir-çünkü temel hakları sınırlandırmak onların özünü yok etmekle eş anlamlıdır. Ama bu kavramlaştırmamızın altı çizilmesi gereken birincisi kadar önemli ikinci bir yanı ise dile getirilen şeyin bir düşünce ya da bilgi olmasıdır. Yeni bir bilgi, bir fikir, bir inanç, bir kanaat, bir gereklilik önermesi vb. dile getirilmemesi durumunda kişiye dokunulmamasıdır. (Gerçi getirilen fikrin niteliği, örneğin bilgisel olup olmaması ya da bilgiyle temellendirilip temellendirilememesi fikrin dile getirilmesinde hiçbir önem taşımaz², ama yine dile getirilen şey, bilgisel olsun olmasın bir fikirdir, kişinin şu ya da bu nedenle önemli bulduğu, ilgili soruna çözüm olacağını düşündüğü bir şeydir. İzin verilmesi istenen bir düşüncenin açıklanmasına karışılmamasıdır, bu düşünceyi açıklayan kişiye zarar verilmemesidir.) Bu dokunulmazlığın temelinde yatan ise, düşünce özgürlüğü hakkının bir temel hak olması, yani onun "belirli insan olanaklarının gerçekleşebilmesi için normal ola-

1 Ioanna, Kuçuradi, "Düşünce Özgürlüğü: Nedir Acaba?", H. Ökçesiz (Yay. Haz.), *Düşünce Özgürlüğü*, Afa Yay. 1998, İstanbul, s. 23-24.

2 "Birinin getirdiği bir fikrin niteliği, o fikrin öğretilmesi, yaygınlaştırılması, veya propagandasının yapılması söz konusu olduğunda önem kazanıyor" (Kuçuradi, a.g.y. s. 25).

rak zorunlu sayılan temel koşul"lardan biri olmasıdır. Kısaca kişinin insan türünün sahip olduğu ve yalnız insanın sahip olduğu kimi olanaklarını gerçekleştirip geliştirebilmesi için, düşüncesini açıklama hakkına sahip olması gerekliliğidir. Onu temel hak yapan da budur³: yeni ve mevcut ya da geçerli olana aykırı düşünce ve bilgilerin dile getirilmesinin engellenmesi, -her zaman olmasa da- kimi zaman insanın onu insan yapan kimi olanaklarını gerçekleştirmesinin engellenmesi anlamına gelebilir. Dile getirilemeyen değerlendirmesi, değerinin, doğruluk yanlışlığının da sınanması mümkün olmayacağına göre, onun insana sağladıkları (ya da verdiği zararlar) da önceden görülüp bilinemez. Bir düşünceyi ya da bilgiyi değerlendirebilmenin önkoşulu onun ortaya konulmuş olmasıdır.

II. Medya ve Düşünce Özgürlüğü

Düşünce özgürlüğüyle ilgili sorunlarla en fazla karşılaşan meslek gruplarının başında medya çalışanları geliyor. Bu kimi zaman düşünce özgürlüğünün yalnızca basın yayın organları ve çalışanlarının sorunu olduğunu bile düşündürebiliyor. Günümüz dünyasında düşünce özgürlüğü hakkının kullanılmasının medya için yadsınamaz bir öneme sahip olduğunu biliyoruz. Bu hak çoğu zaman medya aracılığıyla, hatta kimi zaman onun tarafından kullanılıyor. Tek fikir açıklama yolu olmasa da, onun aracılığı olmaksızın fikirler, ulaşması umulan kitlelere pek ulaşmıyor, etkili olamıyor günümüzde. Onun şu ya bu gerekçelerle önemli bulunduğu, kitlelere duyurulmasına karar verdiği düşünceler ise kendi değerinin ya da öneminin çok ötesinde bir yaygınlık ve etkili olma gücü kazanabiliyor. Bu nedenle medya ve düşünce özgürlüğü ilişki-

si bugün üzerinde düşünülmesi, tartışılıp değerlendirilmesi gereken konuların başında geliyor. Bu sıkça yapılıyor da.

Bir ülkede düşünce özgürlüğünün olmamasından en fazla etkilenen kurumlardan başında basın yayın kuruluşlarının geldiği biliniyor. Düşünce özgürlüğünün yasal güvenceye kavuşmadığı yerde basın yayın çalışanlarının diğer haklarının da tehlikede olduğu, bunun en temel hak olan yaşama hakkına zarar verilmesine kadar gidebildiği de. Bunun en açık örneklerini de ülkemizde görmekteyiz. Yazarların, öğretim üyelerinin, yayıncıların, gazetecilerin kimi zaman düşüncelerini açıkladıkları kimi zamansa yalnızca düşünce açıklamaya aracılık ettikleri için kovuşturmaya uğradıklarını, maddi ve manevi zararlara uğradıklarını izliyoruz -bu arada düşünce açıklamayla uzaktan yakından ilgisi olmayan kimi açıklama ve tehdit sözlerinin de düşünce özgürlüğü adına savunulduğunu da. Ülkenin en önemli sorunlarından birine bir çözüm önerisi olarak sunulan bir görüşün "bölücülük" sayılarak takibata uğradığına, başka kişilerle yapılan röportajlardan oluşan bir kitabın yazarı hakkında soruşturma açıldığına, kitabın toplatıldığına tanıklık etmekteyiz. Kendisine ait olmayan değerlendirmeleri aktaran yazarın, hatta bu kitabı yayınlayan yayınevi yöneticilerinin cezalandırıldıklarını görüyoruz. Görüş açıklama kadar görüşün açıklanmasına aracılık etme de aynı muameleyle karşılaşmakta, görüşün "tehlikeli" etkilerinden yazar kadar yayımcı da sorumlu tutulmaktadır.

Tüm bu türden işlemlerin açık bir hak kısıtlaması olduğunu görmek için ayrıntılı çözümleme ve uslamalar gerekmiyor. Bunun için düşünce özgürlüğü hakkının bir temel hak olduğunun, insanın insan türünün- insan olarak taşıdığı kimi

kendisine özgü olanakların kişiler tarafından gerçekleştirilebilmesinin önkoşullarından biri olduğunun bilinmesi yeterli. O sağlanmadıkça kişilerden yeni bilgi ve düşünceler ortaya koymalarını-kimi zaman yaşamlarını tehlikeye atarak bunu yapmalarını- beklemenin gerçekçi bir beklenti olamayacağının, bunun da sonuçta yalnızca düşünce ya da bilgi ortaya koyabilecekleri değil, tüm insanları etkileyeceğinin farkında olmak gerekiyor. Düşünce özgürlüğünün insanlığın bilgisel ve düşünsel ilerlemesinin önkoşullarından birisini oluşturduğunun, bu nedenle "düşünce özgürlüğü hakkı"nın bir temel hak, bir insan hakkı olduğunun, ona sınır koymanın onu özünden sakatlayıp, ortadan kaldırmak anlamına geldiğinin unutulmaması gerekiyor-ama bu söylenenlerin *bir düşünce* ya da *bilgi* ortaya koymayla ilgili olarak dile getirildiklerini, söylenenin ya da açıklananın bir düşünce ya da bilgi olmasını varsaydığını da.

Burada dile getirilmesi gereken bir nokta da, düşünce özgürlüğü de içinde olmak üzere özgürlüklerin, insan haklarına ilişkin temel belgelerde, özgürlük "iyi sayılan şeyler" arasında sayıldığı için korunmasının talep edildiğidir. Başka bir deyişle, düşünce özgürlüğü olması istenen bir şeydir, ama insanın insana özgü kimi olanaklarını gerçekleştirebilmesi için değil, daha çok özgürlük konusunda pozitif bir değer yargısına sahip olunduğu için istenir özgürlükler - ya da bu türden bir değer yargısından dolayı istenmez özgürlükler. "Ne var ki bu 'özgürlükler'in ya da hakların talep ettiği şey, kişilerin belirli bir şeyi yapmakta ya da belirli bir şekilde davranmakta engellenmemesi değil; insan türünün belirli olanaklarını, çok farklı ve bir defada belirlemeyecek olan şekillerde davranarak ya da çok farklı şeyler yaparak gerçekleştirirken engellenmemesidir" (Kuçuradi, a.

g. y., s. 23). Özgürlük ya da engellenme her istediğini yapmaya ilişkin bir talep değil, ancak kişinin insana özgü olanaklarını-insanı insan kılan, onu diğer canlılardan ayıran olanaklarını- gerçekleştiren engellenmemesi isteğidir. Bu gözden kaçırılınca, bugünlerde sıkça yapıldığı gibi, düşünce özgürlüğüyle ilgili içinden çıkılmaz tartışmalarla karşı karşıya kalmak da kaçınılmaz olmaktadır.

III. Düşünce Özgürlüğünün Sağlanmasında Medyanın Yeri

Üzerinde durulması gereken bir noktada da düşünce özgürlüğünün gerçekleştirilmesinde medyanın yerinin ne olduğudur. Medyanın bu hakkın gerçekleşmesine bir katkısı olabilir mi? Medya bu hakkın gerçekleşmesinde ya da gerçekleşmesinde ne derece etkili olmaktadır?

Medyanın işlevini yerine getirmesinde bu kadar önemli olduğunu gördüğümüz düşünce özgürlüğünün bir ülkede sağlanmasında medyanın yerinin ne olacağı tartışılmak durumundadır kuşkusuz. Bu tartışmada olgusal bir hakikatin gözden kaçırılmaması, günümüz medyasının ekonomik açıdan durumunun irdelenmesi de gerekmektedir. Medyanın içinde bulunduğu ekonomik ve siyasal koşullarda, öncelikle kendisinden beklenen ana işlevi, doğrudan bilgi edinemediğimiz şeyler konusunda bilgilendirme işini, yapabilmesinin ne kadar mümkün olduğunun da sorgulanmasına gereksinim duyulmaktadır. Serbest pazar koşullarında çalışan ticari bir kurum olarak medya, bu hakkın gerçekleştirilip geliştirilmesine bir katkıda bulunmakta mıdır, yoksa bu hakkın gerçekleştirilmesi önünde bir engel mi oluşturmaktadır? Yoksa ticari kaygıların dışında bulunması, basının işlevini yerine getirmesinin önkoşullarından biri midir?

Kimileri uzun zamandır medyanın ti-

3 "Her insan hakkı, belirli insan olanaklarının gerçekleştirilmesi için normal olarak zorunlu sayılan bir temel koşula ilişkin bir talebi ortaya koymak için getirilmiş tir (Kuçuradi, a. g. y., s. 22).

carileşmesinin tehlikeli sonuçlarına dik-
kati çekmeye çalışıyorlar. Medyanın ka-
munun yararına değil, devletin ve diğer
şirketlerin çıkarlarına hizmet ettiğini;
medyanın saldırı ve ayartma ekranının
mümkün olan en büyük halk kesimini
tutsak alıp hipnotize etmeye yöneldiğini;
bu kesimin dikkatinin hurda fiyatına rek-
lamcılara satıldığını söylüyorlar⁴. Birer
eğlence programına dönüşen haber bül-
tenlerindeki ve seksi kadınların sunucu ya
da manken olarak kullanıldığı eğlence
programlarındaki yozlaşmaya işaret edi-
yorlar. Onlara göre bu, kamu hizmeti gö-
ren yayıncılığı tehlikeye atmaktadır. Ka-
litenin yerini ticaret kurtlarının ölçütleri
almıştır. Son sözü izleyici ölçümleri (ra-
tings) söylemeye başlamıştır. Bunun so-
nucu ise ucuz yapımlardan geçilmeyen,
tekrarlarla dolu, sonu gelmez dizilerden
ve eldeki malzemenin temcit pilavı gibi
gibi ısıtılıp ısıtılıp yeniden sofraya getiril-
mesinden oluşan bir medyadır⁵.

Adorno ve Horkheimer, kitle iletişim
endüstrisinin yüksek ve alçak kültürler
arasındaki ayrımı yok ederek, ardında yı-
kıcı bir "stilize barbarlık" izi bıraktığını
ileri sürmekteydiler, kültür endüstrisi ku-
ramlarında. Onlara göre, kültür endüstri-
sinden çıkan endüstrileşmiş haberler ve
eğlence malzemeleri tüketicilere bilgi
vermekte, onları zevkten dört köşe ede-
rek şaşkına çevirmektedir. Gerçek hayat,
gazeteler, filmler ve radyo programların-
da sunulan yaşamdan ayırt edilemez hale
geliyordu. İzleyicilerin her şeyi günü gü-
nüne izledikleri, dünyada olup bitenden

haberdar oldukları duygusuna kapılmala-
rını, mutlu ve başarılı olduklarını düşün-
melerini sağlamaya çalışmaktaydı medya.
Sonuçta herkes kendisini unutasıya eğ-
lenmekte, sahte bireycilik yaygınlaşmak-
taydı. Böylece bireylerin eleştirel düşün-
meleri engellenerek, gözlerinin önündeki
acıları ve adaletsizlikleri unutmaları sağ-
lanıyordu. Kitleler bir anlamda altına hü-
cumun tutkusuna kapılıyorlardı⁶.

Ticari televizyonun temel işleyiş ku-
ralı, "programlar izleyiciye satılmıyor, iz-
leyiciler reklamcılara pazarlanıyor" şek-
linde dile getiriliyor. Sınırsız pazar reka-
betinde kimileri kazanırken kimileri çare-
siz kalıyor. Çünkü iletişim pazarına katı-
lım para gerektiriyor; oysa, bazılarının
parası yok, bazıları da harcayacak du-
rumda değil. Sonuçta bir zamanlar A. J.
Liebling'in şaka yollu söylediği gibi, "ba-
sın özgürlüğü yalnızca basına sahip olan-
ların özgürlüğü" oluyor, en azından pra-
tikte durum bu.

Ama dünyanın en büyük basın tekel-
lerinden birinin sahibi olan Rubert Mur-
doch tam aksi görüşü savunuyor. Mur-
doch pazar rekabetinin basın ve yayın
özgürlüğünün vazgeçilmez koşulu oldu-
ğunda ısrar ediyor; bu özgürlüğü de dev-
let müdahalesinden özgürlük olarak, bi-
reylerin düşüncelerini dış kısıtlamalar ol-
maksızın iletebilme hakkı olarak anlı-
yor⁷. Ona göre, medyaların pazarcı yön-
lendirilmeleri rekabeti güvenceye almak-
ta; rekabet, tüketicilerin neyi satın ala-
caklarını kararlaştırmalarını mümkün kıl-
makta; fiyatların düşük ve kalitenin yük-

sek olmasını sağlamakta; pazara mal arz
edenleri rizikoya girmeye ve sürekli ola-
rak kendilerini yenilemeye zorlamakta-
dır. Kısaca serbest pazar veya rekabet, bı-
rakın medyanın işini yapmasına engel ol-
mayı, onun "özgür olabilmesinin", işini
yapabilmesinin önkoşullarından biridir
ona göre. Pazarcı yönlendirilen medya-
lar, bireylerin devletçe desteklenen orto-
doks değerlerin baskısından kurtulmala-
rını da yolunu açmaktadır.

Bu iki karşıt görüşü savunanların ya-
nında, iki tezin de haklı yanları olduğu-
nu, serbest pazarın ya da rekabetin basın
özgürlüğünün sağlanmasında, özellikle
de basın yayın kuruluşlarının devletin
baskısından kurtulmasında önemli oldu-
ğunu, ama bugün durumun değiştiğini,
devlet baskısının yerini pazarın baskısı-
nın aldığını söyleyen görüşlerle de karşı-
laşmaktayız. "Pazar rekabetinin iletişim
özgürlüğünü garantili olarak sağladığı
varsayımının inanılır olduğu günler çok-
tan geride kaldı. ... İletişim pazarları ileti-
şim özgürlüğünü kısıtlamaktadır; pazara
girmek isteyenlere engeller koyarak, te-
kellere izin vererek, seçenekleri sınırlaya-
rak ve enformasyonun egemen tanımını
kamusal yarar kavramından uzaklaştırıp,
özel olarak tasarruf olunabilen bir meta-
ya dönüştürmektedir" (Keane, a. g. y. , s.
90). Kısaca pazar rekabetinin sonuçta pa-
zar sansürü yarattığı söylenmektedir. En-
formasyon üretim ve dağıtımını elinde
tutanlar, hangi ürünlerin kitlesel çapta
üretileceğini yayın öncesinde belirle-
mekte ve böylece hangi görüşlerin res-
men "fikirler pazarı"na gireceğine karar
vermektedirler.

Özetlemeye çalıştığım bu tartışmada
doğruları saptamanın yolu, bu tartışmanın
kimi temel kavramlarının açıklığa kavuş-

turulmasından geçer kanımca. Kitle ileti-
şim araçlarının günümüzdeki konumu
herkesçe iyi bilinmektedir. Kamu kuruluş-
larının ve özel girişimlerin sahip oldukla-
rı basın yayın organlarının durumu da or-
tadadır. Cüçleri, etkileri, düşünce özgür-
lüğü ve diğer özgürlüklerin sağlanmasın-
da katkıları da. Bunun kadar iyi bilinen bir
yan da kitle iletişim araçlarının ticarileş-
mesinin, basında tekelleşmenin, basın ya-
yın araçlarının başka amaçlar için kulla-
nılmasının yol açtığı tehlikelerdir. Bugün
hem ülkemizde hem de dünyada, gazete
yayıncılığı ve televizyonculuğun, kimi
özel sektör kuruluşlarınca nasıl kendi
ürünlerinin pazarlamasında kullanılan bir
reklam aracı haline dönüştürüldüklerini
izlemekteyiz. Bu tehlikelerin basının işini
yapmasını engelleyip engellemediğidir
tartışılması gereken. Bundan önce basının
işlevine ilişkin sorunun, "basın yayının ya
da medyanın işi nedir?" sorusunun açık bir
yanıtının verilmesi gerekmektedir ki, bu-
nunla yukarıdaki soru yanıtlanabilsin.

Kitle iletişim araçlarından ya da on-
larda görev yapan gazetecilerden bekle-
nen şey, *medium*, *media* sözcüğünün de
işaret ettiği gibi, aracılık etmektir (medi-
ation), etrafımızda olup biten ve bizim
kendi başımıza doğrudan bilgisini edine-
mediğimiz şeyleri kavramamızı ya da on-
ların ilk elden bilgisini edinmemizi sağla-
masıdır. Böylece de, genellikle çeşitli
propaganda ve reklamların psikolojik et-
kileri tarafından biçimlendirilen kamu-
oyunun mümkün olduğunca aldatılma-
dan oluşmasına katkıda bulunmaktadır⁸;
çünkü ancak kişiler doğrudan tanıklık et-
medikleri olaylar konusunda doğru bilgi-
lere sahip olabilirlerse, onları doğru de-
ğerlendirme, o olay hakkında doğru bir
kanaat oluşturma olanağına sahip olabilir-

4 Noam Chomsky, *Medya Denetimi, İmmediat Bildirgesi*, Noam Chomsky, Tüm Zamanlar Yayıncılık, 1993, İstanbul, s. 8.

5 John Keane, *Medya ve Demokrasi*, Çev. Haluk Şahin, Ayrıntı Yay., 1993, İstanbul, s. 72.

6 Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno'nun *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*, (Frankfurt, 1969, s. 128-76) adlı yapıtlarından aktaran T. Keane, a.g.y., s. 73.

7 R. Murdoch, "Yayıncılıkta Özgürlük", Mac Taggart Konferansı, Edinburgh Uluslar arası Televizyon Şen-
liği, Edinburgh, 25 Ağustos 1989, s. 4 (Alındığı yer, John Keane, *Medya ve Demokrasi*, Çev. Haluk Şa-
hin, Ayrıntı Yay., 1993, s. 62)

8 Ioanna, Kuçuradi, "Miscelanea on 'Ethics and Contemporary Journalism'", *Enel Doğramacıya Armağan*,
O. Menteşe(ed.), Hacettepe Üniversitesi Yay. 1998, Ankara, s. 19.

ler. Kişilerin kendi ülkelerinde veya dünyada olan biten konusunda kendi fikirlerini oluşturma ve ifade etme hakkı, ancak doğru bilgi edinme hakkının-ki bu bireyin bir temel hakkıdır ve başka temel haklarını kullanabilmesinin de önkoşuludur- korunmasıyla sağlanabilir. Söz konusu hakkın kullanılabilmesi için doğru bilgilenme kadar, doğru değerlendirme de önemli olmakla birlikte, birincisi sağlanmaksızın ikincinin gerçekleşme olanağı da kalmamaktadır. Bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde çeşitli kamera hileleriyle gerçekleştirilen olaylara, durumlara, kişilere vb. "değer biçme"ler veya "değer atfetme"ler, yalnızca doğru bilgilenme hakkının yerine getirilmesini engellemekle kalmamakta, aynı zamanda, aksi durumda kendi başına doğru bir kanaat oluşturabilecek iyi niyetli kişilerin, yanlış düşünceler oluşturmalarına yol açmaktadır. Kimi zamansa bu beyin yıkama dediğimiz şeye kadar gidebilmektedir (Kuçuradi, a. g. y. , s. 16).

Basının ya da basın yayın organlarının temel işlevinin bir temel hakkın, olaylara, durumlara, kişilere vb. ilişkin kendi düşüncesini oluşturmaları için ge-

reken bilgi edinme hakkının gerçekleştirilmesine katkıda bulunma olduğu göz önünde tutulursa, ticari medyanın bu işlevi ne kadar yerine getirdiği ya da getirebileceği sorusu da yanıtlanabilir. Basın yayın kuruluşlarının temel amacı, yaptıkları işin kamusal niteliği ve bu işin temel haklarla bağlantısı dikkate alınmadan yukarıdaki sorunun yanıtlanması da mümkün görünmemektedir. Basının başka şeylerin aracı olduğu, yani haber iletip bilgilendirmenin kendi başına amaç olmaktan çıktığı durumlarda ondan temel işlevini yerine getirmesini beklemek de boşunadır. Ticarileşme, medyanın işini amacına uygun bir biçimde yerine getirmesi yoluyla kazanç sağlamayı değil de, medyayı şu ya da bu şekilde kullanarak kazanç sağlamayı amaçlıyorsa, onun bir temel hakkın kullanılmasına katkıda bulunmaktan çok uzaklaştığı açıktır. Ana sorun, medyanın ya da gazetecilik mesleğinin amacının ne olduğunun, yapılan işin kamusal niteliğinin unutulmamasından kaynaklanmaktadır. Amaç unutulunca ya da sorulmayınca, basın kolayca başka şeylerin aracı haline gelebilmektedir.